

۳
۳۱

انس پیامبر گرامی ﷺ با قرآن کریم

مرتضی ترابی

انس، یعنی خو گرفتن همدمی و مصاحبت انسان با فرد یا شیء مورد علاقه‌اش. انسان به لحاظ این که وجودی گسترده دارد و مجمع امیال و گرایش‌های مختلف است، زمینه انس با امور گوناگون را داراست. انس انسان با امور متعالی و معنوی منوط به این است که بین او و مأنوسش سنخیت وجود داشته باشد، هر چه این سنخیت بیشتر باشد موافقت نیز بیشتر خواهد بود. از این رو، هر کس به هر اندازه که از باطل دور باشد، انس با قرآن مجید که سرتاسر آن حق است و هیچ گونه باطنی در آن راه ندارد، بیشتر می‌شود. انس کامل مختص کسانی است که در اندیشه، اخلاق و کردار از هرگونه باطنی به دور بوده، و حق محور باشند.

انس به یک شیء درهای دل را به روی آن شیء باز می‌کند، و باعث می‌شود که روح و جان انسان تحت تأثیر قرار گیرد و رنگ و بوی آن شیء را به خود بگیرد، این تأثیر به تدریج در تمام حرکات و سکنات فرد متبلور می‌شود. بر این اساس، انس با قرآن مجید که تجلی حق تعالی در این جهان

است و سرتاسر دعوت به تعالی و سیر به سوی حق است انسان را به اندازه استعداد و قابلیت‌هایش از نور و کمال برخوردار می‌کند تا جایی که انسان در ابعاد مختلف وجودش قرآنی و مظهر قرآن می‌شود.

قرآن کریم، مانند ریسمانی است که این عالم را به عالم غیب متصل می‌کند، دارای مراتب و ابعاد گوناگون است. از سوی دیگر، انسان نیز دارای گسترده وجودی شگفت آور است که به او استعداد ورود به اعلیٰ علیین را داده است. یعنی قرآن و انسان هر دو دارای مراتب ظاهر و باطن و باطن آنها نیز دارای مراتب گوناگون است، پس انس انسان با قرآن با توجه به این گستردگی، مراتب مختلفی پیدا می‌کند.

بر این اساس، انس پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - که دارای مقام عصمت و طهارت است با قرآن، انس همه جانبه بوده و در تمام شؤون و مراتب قرآن با آن همراه بودند. به نحوی که خود تجسم قرآن مجید بودند، و تمام شؤون حضرت، تفسیر آیات الهی بود. زبانشان با تلاوت آیات قرآن انس داشت، ذهنشان با تدبر در معانی آن مأنوس بود و قلبشان آکنده از تجلیات الهی در قرآن بود، و باطنشان با لوح محفوظ - که حاوی حقیقت قرآن است - در تماس بود، و کردارشان تفسیر عینی قرآن در زندگی بود.

خلاصه آن که پیامبر و اهل بیت - علیهم السلام - هم در قرائت، تلاوت و حفظ و هم در علوم و معارف و هم در عمل و تطبیق، همدم و همراه قرآن بودند. این موضوعی است که علاوه بر اصول کلی و نظری می‌توان آن را در پرتو شواهدی از زندگی حضرت بررسی کرد.

انس پیامبر گرامی با قرآن کریم

پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - که وحی قرآنی را از منبع غیب دریافت کرد، و آن را به عنوان معجزه ابدی، و کتاب نور و هدایت برای بشر به ارمغان آورد، خود بیشتر از همه با این کتاب همدم بود، و اولین عالم و عامل به آن، و

کاملترین الگوی انسان قرآنی، در اندیشه، اخلاق و رفتار بودند. ارتباط و انس پیامبر با قرآن ارتباط خاصی بود که در ابعاد خاصش برای هیچ کس - غیر از ایشان - محقق نشده و نخواهد شد.

قرآن مجید، مملو از دستورهایی است که مخاطب آنها شخص پیامبر گرامی - صلی الله علیه و آله - است، و مسئولیت انجام آن بر عهده آن حضرت است. هر کدام از این خطابها، از مجاهدتها و تلاشها و سیره‌های الهی پیامبر - صلی الله علیه و آله - حکایت می‌کند، و این آیات الهی لحظه به لحظه زندگی آن حضرت را شکل می‌داده، و همراهی مستمر آن وجود گرامی را با آوای وحی موجب می‌شد، به طوری که پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - در هر پیش آمدی، منتظر سروش غیبی بودند، و دلشان تنها با نزول آیات قرآن آرام می‌گرفت و با تاخیر وحی، نگران می‌شدند.

این حقیقت، هم در بعد اجتماعی و هم در بعد فردی شخصیت پیامبر به وضوح متجلی است. قرآن مجید در آیات متعدد، تلاوت آیات قرآن مجید، برای ابلاغ به مردم، و همچنین تبیین و تعلیم، و اجرای آن را، وظیفه اصلی پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - دانسته است و پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - نیز در راستای انجام این مسئولیت الهی، از هیچ کوششی فروگذار نکردند، و در راستای رساندن پیامهای الهی، تا آخرین لحظات عمر مبارک خود، تلاش کردند.

در کنار این وظیفه اجتماعی، پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - مأمور بودند که آیات قرآن مجید را در دل شبها برای خود تلاوت کنند.

خداوند متعال در سوره مزمل می‌فرماید:

﴿ يَا أَيُّهَا الْمَزْمَلِ قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا وَ زِدْ عَلَيْهِ وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ﴾

۱ - در موارد متعددی پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - حالت نظر به خود می‌گرفت و تصمیم درباره امری یا پاسخ پرسشی را تا آمدن وحی به تأخیر می‌ناخت. این حالت پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - در برخی آیات قرآن مجید نیز مورد اشاره واقع شده است، نظیر این آیه که درباره تغییر قبه نازل شده است: ﴿ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ﴾.

رتل القرآن ترتیلاً

«ای جامه به خود پیچیده! شب را جز اندکی به پا خیز. نیمی از شب یا کمی از آن را کم کن یا بر نصف آن بیفزای و قرآن را با ترتیل (دقت و تأمل) تلاوت کن.»

قرآن مجید از اهتمام پیامبر اسلام - صلی الله علیه و آله - به انجام این دستور خبر داده است.

﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ طَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَ اللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصِيَهُ فَتَابَ عَلَيْكَ فَاقْرَأْ مَا تيسر مِّنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُم مَّرْضَىٰ وَ آخْرُونَ يُضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِّنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ آخْرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَأْ مَا تيسر مِنْهُ وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ اقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَ مَا تَقْدَمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَ أَعْظَمَ أَجْرًا وَ اسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

«در حقیقت پروردگارت می‌داند و گروهی از کسانی که با تو هستند، نزدیک به دو سوم از شب یا نصف آن یا یک سوم آن را (به نماز) برمی‌خیزند، و خداست که شب و روز را اندازه‌گیری می‌کند (او) می‌داند که (شما) هرگز حساب آن را ندارید. پس توبه شما را پذیرفت پس هر چه از (قرآن) برایتان) میسر است تلاوت کنید و زکات را بپردازید و (قرض الحسنه‌ای) نیکو به خدا وام دهید و هر کار خوبی برای خویش از پیش فرستید آن را نزد خدا بهتر و یا پاداشی بیشتر باز خواهید یافت و از خدا طلب آموزش کنید که خدا بسیار آموزنده و مهربان است.»

بیان آیات قرآن برای مردم - ولو با در خطر انداختن جان خود و نزدیکانش همه نمونه و نشانه‌های ارتباط و انس بی‌نظیر آن حضرت با این

۱ - سوره مزمل (۷۳) آیه ۱ - ۶.
۲ - همان، آیه ۲۰.

کتاب الهی است.

علی - علیه السلام - که در طول عمر مبارکش همیشه همراه و همراز پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - بودند، در وصف شدت علاقه پیامبر به قرآن کریم می‌فرماید:

«کان رسول الله - صلی الله علیه و آله - لا یحجزه عن قراءة القرآن الا الجنابة»^۱

«چیزی جز جنابت مانع از تلاوت قرآن رسول الله - صلی الله علیه و آله - نمی‌شد.»

پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - هر شب به قرائت سوره‌های خاصی از قرآن کریم اهمیت می‌دادند. جابر گفت:

«کان النبی - صلی الله علیه و آله - لاینام حتی یقرأ تبارک، و انم التنزیل»^۲

«پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - تا سوره‌های مبارکه تبارک و آلم تنزیل تلاوت نمی‌کردند. نمی‌خوابیدند.»

«کان - صلی الله علیه و آله - لایرقد حتی یقرأ المسبحات، و یقول: فی هذه السور آیه هی أفضل من ألف آیه، قالوا: و ما المسبحات؟ قال: سورة الحديد، والحشر، والصف، والجمعة، والتغابن»^۳

«آن حضرت تا سوره‌های مسبحات را نمی‌خواندند، به خواب نمی‌رفتند و می‌فرمود: در این سوره‌ها آیه‌ای است که آن آیه از هزار آیه برتر است. سؤال کردند: مسبحات کدام سوره‌ها هستند؟ فرمود: سوره‌های حديد، حشر، صف، و جمعه، و تغابن است.»

پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - حتی در شدت بیماری نیز از قرائت

قرآن کریم دست نمی‌کشیدند.

بکر بن عبدالله گفت:

«شخصی در حالی بر پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - وارد شد که آن حضرت به شدت بیمار بود، و یا گفت: تب دار بود، به حضرت گفت: ای رسول خدا! چقدر تب شما شدید است؟!»

پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - فرمود: آن تب از خواندن سی سوره از قرآن من مانع نشد. در حالی که هفت سوره از آنها از سوره‌های طولانی بودند. پیامبر سپس فرمود: آیا بنده سپاسگزار خدا نباشم؟^۴

چیزی که قرائت قرآن کریم توسط پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - را بر قرائت دیگران برتری می‌بخشد، این است که حضرت برای رسیدن به مقاصد دنیایی و یا آخرتی قرآن نمی‌خواندند، بلکه تنها برای شکرگزاری قرآن می‌خواندند. از این رو، فرموده‌اند: «آیا بنده سپاسگزار خدا نباشم؟»

این مقامی است که جز اولیای خاص خدا به آن نمی‌توانند برسند. عشق و علاقه حضرت به قرآن کریم به حدی بود که گاهی یک آیه را از شب تا به صبح تکرار می‌کردند.

ابوذر گوید:

«یک شب رسول خدا - صلی الله علیه و آله - نزد ما بود، سپس درخواست و یک آیه را پشت سر هم تکرار می‌کرد: ﴿ان تعذبیم فانهم عبادک وان تغفرلیم فانک انت العزیز الحکیم﴾^۱ اگر آنان را عذاب کنی، پس آنان بندگان تو هستند، و اگر آنان را بیاموزی، قطعاً تو شکست‌ناپذیر فرزانه‌ای»^۲

همچنین محبت و علاقه پیامبر - صلی الله علیه و آله - به قرآن کریم را می‌توان از علاقه پیامبر به شنیدن قرائت قرآن به دست آورد.

۱ - سوره مائده (۵) آیه ۱۱۸.

۲ - التحفة السنية، سید عبدالله جزائری، ص ۱۴۹؛ محجة البیضاء، ج ۲، ص ۳۳۷.

۱ - بحار الانوار، ج ۱۷، ص ۶۸؛ کنز القوائد، کراچی، ص ۲۶۶.

۲ - مجمع البیان، ج ۸، ص ۳۲۵؛ بحار الانوار، ص ۹۲، ص ۳۱۶.

۳ - مجمع البیان، ج ۹، ص ۲۹۹؛ سنن النبی، علامه انصاری، ص ۳۳۹؛ روح البیان، ابی الفتح الرازی، ج ۱۱، ص ۳۵.

رسول خدا - صلی الله علیه و آله - به ابن مسعود فرمود: «برایم بخوان». ابن مسعود گوید: سوره نسا را آغاز کردم تا رسیدم به آیه‌ای که می‌فرماید: «(حال تو) چگونه است، آن وقتی که از هر گروهی گواهی بیاوریم، و تو را بر (همه) آنان گواہ آوریم» دیدم که اشک از دیدگانش جاری شد، و فرمود: «الان کافی است»^۱

انجام برخی از اعمال عبادی و از جمله قرائت قرآن برای برخی از افراد به صورت عادت در می‌آید. در این حالت عمل عبادی ظاهری بی‌محتوا و جسمی بی روح خواهد بود. اما عمل عبادی حقیقی آن است که با توجه و حضور قلب باشد، و همواره برای فرد طراوت و تازگی داشته باشد، حتی اگر بارها تکرار شده باشد. انس حضرت با قرآن چنین خصوصیتی داشت. از این رو پیامبر - صلی الله علیه و آله - در حین قرائت قرآن به خصوص آیاتی که مسئولیت عظیم ایشان را بازگو می‌کند، به شدت تحت تأثیر واقع می‌شد.

«قال: وكان رسول الله - صلی الله علیه و آله - إذا قرأ هذه الآية ﴿و ما تكون في شأنٍ و ما تلو منه من قرآنٍ و لا تعملون من عملٍ الا كنا عليكم شهوداً اذ يفيضون فيه و ما يعزب عن ربك من مثقال ذرة في الأرض و لا في السماء و لا اصغر من ذلك و لا اكبر الا في كتاب مبين﴾ بكي بكاء شديداً»^۲

«هنگامی که پیامبر خدا - صلی الله علیه و آله - این آیه را قرائت می‌کرد: در

۱ - رک: اسرار الصلاة، شهيد ثاني: مستدرک الوسائل، ميرزا نوري، ج ۴، ص ۲۳۸؛ در تقي دیگر چنین آمده است: روى عن ابن مسعود قال: أمرني رسول الله - صلی الله علیه و آله - أن أتبعه شيء من القرآن، فقرأت عليه من سورة يونس حتى إذا بلغت قوله تعالى: ﴿و رويدا اني انه مولاهم الحق...﴾ رأيت و اذا الدمع تدور في عينيه الكرمتين، الميزان، ج ۴، ص ۳۳۸. از ابن مسعود روایت شده است که گفت: رسول خدا - صلی الله علیه و آله - به من فرموده نمی قرآن تلاوت کنم. سوره یونس را برای آن حضرت تلاوت کرده تا رسیده به آیه‌ای که می‌فرماید: «... و به سوی سرپرست حقیقی شان بازگردانده شدند» دیده که اشک در چشمان مبارکشان حلقه زد.

۲ - مجمع البیان، ج ۱۵، ص ۱۱۵.

هیچ حال نیستی و هیچ قسمتی از قرآن را تلاوت نمی‌کنی. و هیچ علمی را انجام نمی‌دهید. مگر این که ما گواہ بر شما هستیم در آن هنگام که وارد آن می‌شوید. هیچ چیز در زمین و آسمان، از پروردگار تو مخفی نمی‌ماند. حتی به اندازه سنگینی ذره‌ای، و نه کوچک تر. به شدت گریه می‌کرد. این تأثیر شدید به حدی است که پیامبر فرموده است:

«انی لأعجب كيف لا أشيب اذا قرأت القرآن»^۱

«من تعجب می‌کنم که چگونه وقتی قرآن می‌خوانم پیر نمی‌شوم».

در حقیقت، آن چیزی که برای پیامبر گرامی از قرائت قرآن مجید متوقع بوده، محقق شده است. از این رو، در حدیث دیگر این گونه فرمود:

«قال رجل: يا رسول الله! أسرع اليك الشيب. قال: شيبتي هود، و الواقعة، و المرسلات، و عم يتساءلون»^۲

«مردی از پیامبر پرسید: ای پیامبر خدا! چرا زود پیری به سراغ شما آمد؟ حضرت فرمود: سوره‌های هود، واقعه، مرسلات و عم يتساءلون مرا پیر کرد».

۱ - الکافی، ج ۲، ص ۶۳۲.

۲ - الأملی، الشيخ الصدوق، ص ۳۰۴.